

1

שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב לְשֵׁרֶת כְּאִשֶּׁר צִוָּה
 יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ם כּו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
 הַכֶּתֶנֶת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֲרָג לְאַהֲרֹן
 וּלְבָנָיו: כח וְאֵת הַמְצַנֶּפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־
 פְּאָרֵי הַמְגַבְעֵת שֵׁשׁ וְאֶת־מְכַנְסֵי הַבֶּד
 שֵׁשׁ מְשֹׁרֵר: כט וְאֶת־הָאֲבֵנֹת שֵׁשׁ מְשֹׁרֵר
 וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה
 רָקִם כְּאִשֶּׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ם
 וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֹזֵר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר →
 וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתָּב פְּתוּחֵי חוֹתָם
 קֹדֶשׁ לַיהוָה: לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל
 תַּכְלֵת לְתֵת עֲלֵה־הַמְצַנֶּפֶת מְלֻמְעָה

סחור סחור שמשא כמא די
 פקיר יי ית משה: כו ועברו ית
 כתונין דבוצא עובר מחי לאהרן
 ולבנוהי: כח וית מצנפתא דבוצא
 וית שבח כובעיא דבוצא וית
 מכנסי בוצא דבוץ שזיר: כט וית
 המנא דבוץ שזיר ותכרא
 וארגנא וצבע זהורי עובר ציר
 כמא די פקיר יי ית משה:
 ל ועברו ית ציצא כליקא
 דקודשא דהב דכי וכתבו
 עלוהי גליפן כתב מפרש קדש
 ליי: לא ויקבו עלוהי חוטא
 תכרתא למתן על מצנפתא
 מעלא כמא די פקיר יי ית

לקט בהיר

רש"י

ג) קודם מפרש רש"י פירוש מינח פארי, שפינת פאר
 פירושו תפארת, אלל פירוש זה אינו מספיק, שפירוש
 תפארת המגזעות הוא שעל המגזעות היה נתון עוד דבר
 לנוי ולתפארת כגון כתר או כפתור או פרה, וכפתורים אלו
 הם תפארת המגזעות (ויש שמפרשים כן), וזה לא יתכן,
 ראשית שזפרשת תלוי לא מלינו צווי על זאת, והשנייה לשון
 רבים של "פארי" לא יסבול פירוש זה, לזה גמר אומר
 בתוספת זיאר המגזעות המפוארות, כלומר נאות ויפות
 (במ"ח), ולפי מה שאמר הכתוב בפ' תלוי ומגזעות מעשה
 להם לכבוד ולתפארת, אפשר לומר שכונת רש"י לומר שגם
 פארי המגזעות כן פירושו, לא שהמגזעות עצמן הם
 מפוארים, אלא פאר הם למי שלובש אותם, גם אפשר
 שטעות סופר יש כאן ובמקום "המפוארים" צריך להיות
 המגזעות "הם פארי" (ש"א: ד) כבר מפורש היטב
 בפ' תלוי (כ"ח ל"ו) עיי"ש:

(כח) ואת פארי המגזעות. תפארת המגזעות,
 המגזעות המפוארות: (לא) לתת על המצנפת
 מלמעלה. ועל ידי הפחילים היה* מושיבן על
 המגזעת כמין כתר", ואי אפשר לומר הלץ על
 המגזעת, שהרי בשחיטת קדשים (י"ט) שנינו שערו
 היה נראה בין לץ למגזעת ששם מניח הפילין, והלץ
 היה נתון על המגזעת, הרי המגזעת למעלה והלץ
 למטה, ומהו על המגזעת מלמעלה, ועוד הקשיחי
 זה (כ"ח ל"ו), כאן הוא אומר ויתנו עליו פחיל תכלת,
 ובענין הלוואה הוא אומר (כ"ח ל"ו) ושמת אותו על
 פחיל תכלת, ואומר אני פחיל תכלת זה חוטין הן
 לקשרו בהן במגזעת, לפי שהלץ אינו אלא מאחן
 לאחן וצמה יקשרו במלחו, והיו* קצועין זו חוטי
 תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו וחולכו
 במגזעת כשהוא* צראשו, ושני חוטין היו בכל קלה
 וקלה, אי ממעל, ואי מתחת ללד מלחו, וכן באמצעו,

שכך הוא נוח לקשור, ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין, לכך נאמר על פחיל תכלת, ועליו פחיל תכלת,
 וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו למוול ערפו ומושיבו על המגזעת, ואל תחמה שלא נאמר פחילי
 תכלת הואיל ומרובין הן, שהרי מלינו צהשן ואפוד (כ"ח ל"ח) וירכבו את החשן וגו' (בפחיל תכלת), ועל כרחק
 פחות משנים לא היו שהרי בשתי קלות החשן היו צ' עזעות החשן ובצ' כתפות האפוד היו צ' עזעות האפוד

צ"ח ח"ס מאגזות - (507)
 (727) (מלמד כ"ג)
 (727) (מלמד כ"ג)

תמישי כה **כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל בליך לא תתן: ס** כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך: ס כד"א פייקת איש אשה ובעלה והיה אסילא תמצא-חן בעיניו כיימצא בה ערות

כפוקה: כה ארי תתגר בכרמא רחברך ותיכול ענבין כנפשך שכבעך וקמאנה לא תתן: ס ארי תתגר בקמתא רחברך ותקטוף מליך בידך ומנלא לא תרים על קמתא רחברך: א ארי יסב גבר אחתא ובעלנה יהי אם לא תשכח רחמין בעיניהו ארי אשכח כה עברת פתגם

ויכתוב לה בירה ופטרנ מבייתה ותתן ג ויסגנה גבר לה גט פו ופטרנה מב גברא בתר לאנתו: ד ליו קדמאה די פו לקהו לה אסתאבת קדם יי ולא יי אלקה יהב יסב גבר את

לקט בהיר

רש"י

וכן יהיה בני לאוין (מ"ל): (מא) פשוט שכן הוא, וכי הפקר הוא שכל דכפין יימי ויאלול, אבל גם מהכתוב נשמע זאת, ואל כליך לא תתן אבל אתה נותן לכליו של בעל הבית, ולזה סמך רש"י מאמר הסמוך לכהן הגם שאינו על פדו הכתוב (מ"ל), וזה לפי פשט הכתוב, ובגמ' למדו זאת מג"ש: (מב) דבר ידוע הוא וכבר אמרנוהו כמה פעמים שאם שינה הכתוב להקדים חובה הנריכה להיות מאוחר לא לתגם הוא, אלא לרצו להדגיש את החובה כדי שיוצן ממנה הפוכה, וכן הוא דרך דיבור בני אדם, ושורת הדיבור כאן לומר ולא תתן אל כליך, כמו לא תסגיר עבד, לא יהיה קדש, לזה בא להדגיש שדוקא אל כליך אבל אתה נותן לכליו של בעל הכרם, וכן בפסוק הסמוך וחרמש לא תניף (מלבי"ם): לכמות שרשי הגפן באדמה, כלומר שאר עבודות חוץ לקיטת ענבים: (מד) חובת נפש משמעת לפעמים לשון רצון כידוע, ור"ל אפילו יותר משכרו (נח"י): (מה) פ"י אכילה יותר מכדי שביעה: (א) כמה מיני גרסאות במאמר זה יש גורסין "וגו", יש שאין גורסין "עליו לגרשה", ויש גורסין שאם לא תמלא תן, ובגמ' מזה מן הסורה דכתיב כי מלא בה ערות דבר וכתב לה, והכל הולך למקום אחד, ופ"י דברי רבינו הם: שמאחר שערות דבר גרם לשלילת מציאת תן מזה עליו לגרשה מייקף ומיד שאם ישנה ולא יגרשה מיישיין סוף תמלא תן בעיניו והסורה הק' לא רצה בקר, ומסר מן דברי רבינו "כדי" שלא תמלא, והכתוב שאמר "וכתב לה" אין פירושו אם יכתוב לה אלא מזה שיכתוב לה, ובשום אופן אין פירושו דברי רבינו שמזה לשנאותה ושלא תמלא תן בעיניו, אמת שאדם הישר והשלם לאלקויו שוגא את בעל עבירה אבל לא שייך לזוה על זה - והסכרת לדברי רבינו הוא, שאם אין וכתב לה מזה אלא הגזירה בפסוק ד' לא יוכל בעלה וגו' א"כ למה לכל הקדמה הזאת העיקר שאם גירשה בעלה ושאה לאיש אחר לא יוכל בעלה הראשון חוזר לקחתה, עוד יש הוכחה מתיבת "והיה" שפירושו המשכת דבר מדבר שאם ימלא בה ערות דבר ימשוך מזה שיכתוב לה ספר כריתות, שאל"כ היל"ל כי יקח וגו' ולא תמלא תן

(כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר (א) (אייק - כי"מ פ"ה): ואל כליך לא תתן. (מכאן) שלא דברה תורה אלא בשעת הבנין בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית (ספרי), אבל אם בא* לעדור ולקשקש (א) אינו אוכל (כי"מ פ"ה): כנפשך. כמה שתראה (א): שבעך. ולא אכילה גסה (א) (כי"מ פ"ה): (כו) כי תבא בקמת רעך. אף זו בפועל הכתוב מדבר (ספ): (ח) כי מצא בה ערות דבר (וגו'). מזה (עליו לגרשה (גיטין פ"ג)), שלא* תמלא תן בעיניו (א):

שני נוסחאות שכתב: י שם לא

(ג) לעדור פ"י לתרום סביב הגפן (ולא כש"ח) לקשקש פ"י (מד) חובת נפש משמעת לפעמים לשון רצון כידוע, ור"ל אפילו יותר משכרו (נח"י): (מה) פ"י אכילה יותר מכדי שביעה: (א) כמה מיני גרסאות במאמר זה יש גורסין "וגו", יש שאין גורסין "עליו לגרשה", ויש גורסין שאם לא תמלא תן, ובגמ' מזה מן הסורה דכתיב כי מלא בה ערות דבר וכתב לה, והכל הולך למקום אחד, ופ"י דברי רבינו הם: שמאחר שערות דבר גרם לשלילת מציאת תן מזה עליו לגרשה מייקף ומיד שאם ישנה ולא יגרשה מיישיין סוף תמלא תן בעיניו והסורה הק' לא רצה בקר, ומסר מן דברי רבינו "כדי" שלא תמלא, והכתוב שאמר "וכתב לה" אין פירושו אם יכתוב לה אלא מזה שיכתוב לה, ובשום אופן אין פירושו דברי רבינו שמזה לשנאותה ושלא תמלא תן בעיניו, אמת שאדם הישר והשלם לאלקויו שוגא את בעל עבירה אבל לא שייך לזוה על זה - והסכרת לדברי רבינו הוא, שאם אין וכתב לה מזה אלא הגזירה בפסוק ד' לא יוכל בעלה וגו' א"כ למה לכל הקדמה הזאת העיקר שאם גירשה בעלה ושאה לאיש אחר לא יוכל בעלה הראשון חוזר לקחתה, עוד יש הוכחה מתיבת "והיה" שפירושו המשכת דבר מדבר שאם ימלא בה ערות דבר ימשוך מזה שיכתוב לה ספר כריתות, שאל"כ היל"ל כי יקח וגו' ולא תמלא תן

אור החיים

כה. ואל כליך לא תתן. אומרו ואל כליך מזה אחרת והוא שלא יאכל אכילה גסה, והוא מה בחוספת וא"י (א) להעיר שקדמה שדייק באומרו שבעך ודרשו ז"ל (ב"מ פ"ג) ולא

אור בהיר

קבג) והיל"ל אבל אל כליך וגו'.

(3) (לאיש) אחר. אין זה מתוך ביתו חי דאחריו. הכ לאו קוברתי: (7) אחרי שנסתרה* (א) שהיא חדשה ל גרושתו (ספרי)

שני נוסחאות: הוסח ומאי נסמרה נבד והיא נטמאה (ול דפטיה דקרא ו המוס', והנה הכ כאלו אמר ואמר אפילו אלמנה וגו' זו חדשה פדשה ממש שהוא המל

הנייר ממש, ועושין בקרעיו צורת אותיות, והם משימים דיו על הקרעים, והאות נעשית. וכתבו בתוס' דדוקא דרך כתיבה אבל לא לשפוך דיו על הנייר, שאין זו כתיבה ⁷⁰².
 כד"א בגיטי נשים אבל בשחרורי עבדים ושאר ⁷⁰³ שטרות כו'. וכ"ת ומאי שנא הכא שחלקו בין גיטי נשים לשחרורי עבדים, ובמוליך ומביא ושאר הדברים שוו. איכא למימר ⁷⁰⁴ דבמוליך ומביא כי היכי דהקילו בגיטי נשים משום עיגונא, ה"ה נמי בשחרורי עבדים מההוא טעמא, דכיון דיש לו גט שחרור לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול, אלא אם כן יקיים את גיטו ⁷⁰⁵, לכך הקילו בו ואמרו דבשליח שיאמר בפ"נ ובפ"ג סגי ליה כגיטי נשים, אבל הכא שעכשיו בא לשחררו, מה תאמר שמא לא ימצא עדים ולא ישא בת חורין, לא ימצא, שהרי הוא מותר בשפחה, אבל גבי גיטי נשים שישים איבה בין בעלה ובינה, ובעלה רוצה ללכת, או שמא הוא חולה והיא תהא (ראויה אליבם בביאה) ⁷⁰⁶ משום עגונא הקילו. כי קתני פסולה דרבנן. פ"י בין שיהיה הפסול בו כגון ערכאות, בין שיהיה הפסול בשטרות.

מתני' וזו א' מן הדרכים ששוו גיטי נשים כו'. הקשו בתוס' ⁶⁹³ והאיך תלו תניא בלא תניא, גיטי נשים, תניא ושחרורי עבדים לא תניא. ותוצו משום דעקר מכלתינן בגיטי נשים נקט הכא גיטי נשים ברישא. ורבינו תירץ שהתקנה בגיטי נשים ובשחרורי עבדים נתקנה כא', וכמו ששנינו א' גטי נשים וא' שחרורי עבדים, וכיון דקולא הוא דסגי לן הוא ⁶⁹⁴, כאלו אמר וזו א' מן הדרכים ששוו גטי נשים החמורות לשחרורי עבדי' שהן קלים, וזה נכון מרבינו גר"ו.

[ט, ב] הא דאמרי' וכדברי ר"מ בארבעה. לאו ⁶⁹⁵ אליבא דר"א ⁶⁹⁶ קאמר, אלא אי ס"ל כר"מ קאמר, תדע דלקמן ⁶⁹⁷ מוקמינן הא דערכאות כר"א דאמר עדי מסירה כרת, וא"כ לר"מ דלא ס"ל הכי לא הויין אלא ג', אלא ש"מ כדפי'. ודייקא נמי דקתני וכדברי ר"מ ⁶⁹⁸, ולא קתני ולר"מ.
76 עדים שאין יודעין לתתום מקרעי' להם נייר חלק. פרש"י שמשרטין להם שריטות כעין אותיות, והם משימין על השרטוט דיו. וזה אינו ⁶⁹⁹, דהו"ל כתב ע"ג כתב ⁷⁰⁰. אלא ⁷⁰¹ מקרעין להם את

למיתה, שהכתב מוכיח. כן מבואר ברמב"ן ובר"ן. ⁶⁹³ ד"ה ששוו. וכה"ק הרמב"ן והרשב"א עיי"ש מה שתירץ, וח"י הר"ן והר"ן. ⁶⁹⁴ צ"ל: בהא. במקום: הוא. (ובכני"א תוקן: דשני לן הוי. במקום: דסגי לן הוא). ⁶⁹⁵ וכ"כ בח"י הר"ן. ⁶⁹⁶ [צ"ל דר"מ]. וכן תוקן בכני"א. ⁶⁹⁷ י.ב. ⁶⁹⁸ בח"י הרמב"ן הקשה דאיך אמרי' לקמן בעידי מסירה ור"א היא, דהא אמרי' הכא וכדברי ר"מ בארבעה, ולר"מ בעידי מסירה פסולה דאורייתא הוא. ותירץ כמש"כ רבנו. וכ"כ תוס' ד"ה בעידי והרשב"א. ⁶⁹⁹ וכה"ק בח"י הר"ן ובר"ן ט,א בדפי הר"ף. וכעין זה הקשה התוס' רי"ד לקמן ט,א. ⁷⁰⁰ דפסלינן ליה לקמן ט,א. ותוס' ד"ה מקרעין כתבו דלא חשיב כתב ע"ג כתב, דאין כאן כתיבה גמורה עיי"ש. והרשב"א הוכיח דלא חשיב כתב עיי"ש, ועי' ר"ן. ⁷⁰¹ כ"כ התוס' והר"ן בשם ר"ח. וכ"כ התוס' רי"ד שם. ⁷⁰² ליתא בתוס' לפנינו. ואינו מובן מאי נפק"מ בין דרך כתיבה ללא דרך כתיבה, ואולי הכונה היא דהרי בירושלמי — הובא בתוס' — שאלו והלא כתב ראשונה הוא, ואין הגט יכול להתקיים בחותמין, ומתירץ הירושלמי כשהרחיב להם הקרעים והעדים אין ממלאין לגמרי כל רחב הקרע, ע"כ. ולפי"ז אפשר לומר דלכן בעינן דרך כתיבה שאו אין ממלאין כל רחב הקרע, אבל בשפיכה מתמלא הכל ונמצא שיש כאן כתב הראשונה. ברם מלשון רבנו שכתב "שאיין זה כתיבה" לכאורה לא נראה כן, אלא משמע שצריך מעשה

כתיבה, וצ"ב. ⁷⁰³ לפנינו: ושאר כל השטרות. ⁷⁰⁴ וכן תירץ הרמב"ן בתירוץ הראשון. וכ"כ ח"י הר"ן לעיל סו"ע"א. ⁷⁰⁵ עי' תוס' לעיל בע"א ד"ה שוו דהקשו מה עיגון יש בעבד דלא ימסרנו לו השליח ויהיה מותר בשפחה. ודבריהם צ"ע דהרי מיד שמסרו הארון לשליח ואמר שיתנו לעבד, זכה השליח בגט עבור העבד, עי' תוס' כאן ד"ה לא, וא"כ אף אם לא ימסרנו לו ג"כ נאסר בשפחה. אלא דללא דברי התוס' קשה המשנה שאמרה דשליח צ"ל בפ"ג, ואמאי, כיון שמיד שהגיע לידו נשתחרר העבד, והוי כשליח קבלה שא"צ לומר בפ"ג, ובהכרח צ"ל דהמשנה איירי בכה"ג שאין השליח זוכה בגט עבור העבד, ושפיר כתבו התוס' דלא ימסרנו לו. עי' כו"ח דרעק"א. ובח"י הרמב"ן (בהשמטות, ומש"כ בחידושים נראה שהוא ט"ס) כתב: במביא גט ממד"ה אפי' בעבד איכא עיגון "שמשתנתנו לידו" לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול. וכ"כ בח"י הר"ן. ודבריהם צ"ע דזה גופא קושית התוס' דלא ימסרנו לו ולא יהיה עיגון. אלא שהר"ן סביב לר"ף כתב: דאיכא עיגון שלפעמים שהאדון שולחו לו בעל כרחו ומשתנתנו לידו לישא שפחה אינו יכול וכו'. פ"י שנתנו השליח לידו בע"כ ואו יש עיגון. ול"ק קושית התוס'. והתוס' תירצו דחשיב עיגון הא דאסור בבת חורין ומה שאינו מתחייב במצות, ולפי"ז א"א לתרץ את תירוצו של רבנו, ולדבריהם קשה קושית רבנו. ⁷⁰⁶ [צ"ל:]

זאת
או
זאת
בא

פקח
יכול
נדות
ובפ'

יא"ש
בא"י
קוחות
גבות
שליח
אינו
וכן
הנשא
כו"ע.
ולא
ח לא
את כן
מנ"ל
ז לא
קוחות,
כפניו
בבאה
וכן
באשה
ז בזה
הנה
רי אין
בעינן,
ובזה
כי תרי
ז דמה
מדרש
ש זיוף,
גובה
לגבות
זישינן
מראות
כ ע"ז
הרמב"ן
עא, א
דכשר
באידי
ת לומר
בין גט

ח.י.צ. (גנו קוטק)
 ג.י.ו. קוטק וינא
 106
 ינא אפי' ג' בג"ל כי א"גו זיכ"ס 106
 9018 גוג דיק

כדאי הוא רבי שמעון. דמתמימן דלמר נכתב מים ומתחם גללה... מוכן רש"י... מוכן רש"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

כדאי הוא רבי שמעון. דמתמימן דלמר נכתב מים ומתחם גללה... מוכן רש"י... מוכן רש"י... מוכן רש"י...

המביתא נש פרק שני גימטרא... דין דיהא - אמר רבא דדיה עלט הא קדו וזל לחי אטתין... ממשלת דיהא לזאק לזאק די חסד רבי יאדיה חסד כמי...

המביתא נש פרק שני גימטרא... דין דיהא - אמר רבא דדיה עלט הא קדו וזל לחי אטתין... ממשלת דיהא לזאק לזאק די חסד רבי יאדיה חסד כמי...

המביתא נש פרק שני גימטרא... דין דיהא - אמר רבא דדיה עלט הא קדו וזל לחי אטתין... ממשלת דיהא לזאק לזאק די חסד רבי יאדיה חסד כמי...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

מכאן רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י... הכא רבי יואה ורבנן דל"י יאדה ה"י...

ספר

פסקי הלכות

הלכות אשות

חלק ראשון

עם ביאור יד דוד והוא מקור בית אב להלכה

ר"ל בשם ר"א כל תורה שאין לה בית אב
אינה תורה (יוזלני סקיס 'פ' ע"ד ל"ט)

עם

קונטרס אחרון חלק אחד מספרי שאיל"ת דוד קובץ שרית שהשבתי להלכה ולמעשה.
וביאור סוגיות הש"ס השייכים להענינים שבאו בספרי זה.
ונלוח לזה קונטרס המקראות שרית הלכה למעשה בדיני סקה.

מאת

דוד בן הרב הח"ב ר' שמואל ול פרידמאן
חונה פק"ק קארלין.

הוצאת גרוסמאן פאבלישינג הויז

Published and Distributed by
E. GROSSMAN'S PUBLISHING HOUSE
75 NORFOLK STREET
NEW YORK 2, N.Y.

דפוס

אברהם יצחק פריעדמאן

כמחזור אין זה נקרא ונתן שחזו של החזר י"ח הגט בעצמו
 נש"ח"כ אם נמא דדינו כחלש א"כ אם אינו קוללו רק כותב להשטר
 מהנה על כל הקרקע שהאילן בו א"כ נקנה לה האילן לגמרי
 בתורת חזר שמונת בהקרקע א"כ אינו מחוסר קליטה וכמו נתן לה
 הפרה והעבר וז"ע למעשה בזה :

בענין זה ונראה לי חדש שאם יש טענות בהגט או אף שכתוב
 בטענות שלריך לגורו ולכתוב אחר במקומו איז אין לכתוב
 הציבות שלחציו על סמך שאחר ששלים הגט יגרור הציבה או
 האות הזה דא"כ הוי בעת כתיבת הציבת שכותב לאחר שם כאן
 טענות מחוסר גרירה בין כתיבה לנתינת לדעת הסוברים דאף
 בדבר שאינו חשוב אם חושב בטענת הכתיבה לקוללו קודם הנתינת
 פסול ולא מתקשר לגרור לאחר ששלים כתיבת הגט אלא דוקא
 בנפשה הטיעוטים לאחר השלמת הכתיבה ולריך לדעת זה
 הלכה למעשה כי הלכה גברוחא היא לענין כתיבת גיטין ומקום
 הניחו לי להתגדר בזה [ועיין משכ"ל בהגה"ה לחקור אם חסרון
 גרירה הוי חסרון מעשה ול"ע בזה] אך ל"ע א"כ א"כ מתקשר לו
 כשמוסיף לאחר כתיבת הגט לפנות יחידים שאין לריבוי לו
 ומחילה בעת כתיבת עיקר הגט חשב להוסיף הלטעות האלו
 א"כ הוי מחוסר מעשה בעת כתיבת עיקר הגט מעשה הכתיבה
 שאינו מענין הגט ומקפיד עליו שכתוב ובין נתינת הגט ובט"כ
 כשר בה"ג בהרי לר"א דסובר דע"מ כרתי וז"ל ע"מ בגט [לשיטת
 החולקים על האלפסי אין שום לורך בע"מ לר"א ואין מושלים
 להכשירו בלא ע"מ] וא"כ אם הבעל מקפיד שלא יטעו הגט בלא
 החימות העדים יחשב מחוסר מעשה החימות העדים בין כתיבה
 לנתינת וכן בכתיבת גט מקושר ה"א יחזק הפסק בין כתיבה לנתינת
 עשיית הקשרים וכן חסו יוספל הגט כשיחנה בעת כתיבה או יאמר
 שלא יטעו לה עדי תעשה היא או הוא איהו זעמשה בין הכתיבה
 להנתינה ול"ל דהכונה גבי גט שלא י"ח הגט בין כתיבה לנתינת
 מחוסר מעשה מדר שחלק ממנו אגוד להבעל ואינו רונה ליתנו לה
 ומעבד הגט נה האגודת שבו להבעל שלריך מעשה להכשיר גוף
 הגט מן האגודת שהנהו אגוד להבעל מש"ח"כ שארי מעשים אין
 מעכבין ביק"ח מחוסר מעשה א"כ אפשר להכשיר גט מחוסר
 גרירה ולע"ג ה' יאיר עירי בזה ויעמידני על אמיתות עמדת האלו :

דוד פרידמאן

סימן ז

לכאן איכות הכתיבה בת"מ ובנישין באיזה אופן כשר →
 ובאיזה אופן פסול :

הנה מלינו במשאל דנישין (דף כ' א"ח) פ"ד וכסד ולא ומקק
 וס

לריך לחשוב שיתן לה הפרה והעבר והנה הרמב"ן אומר ע"ז דסברה הגאון הוא דוקא בדבר שאינו חשוב כמו סך דנישין לזמן דשם תלוי
 העיקר בהנחה בעת כתיבה אבל הפרה ועבר וכל דבר ששורו חשוב אלל הכל ושמו עליו אפילו נתן דעתו שלא לשייר פסול דסתמא
 קמי דנותן לה הפרה ע"כ לשון הרמב"ן והנחה בנקנן לבסוף אמרינן דאיגלאי מילתא למפרע שגם המחילה הוא עומד לקליטה ומה
 שחשב שלא לקוללו ה' מחשבת טעות אבל אם לא קוללו דכשר ל"ל דדוקא בחשב עליו בעת כתיבתו ליתן לה כולו דאם חשב בעת כתיבה
 לקוללו יוספל מטעם מחו ר קליטה וריך יחזור ויבשר בעת הנתינה כנ"ל לפי דעת הרמב"ן ול"ע שלא יבוא דין זה בהפוסקים וכן ל"ע
 בדבר שאינו שורו חשוב לעגמו אף אם קוללו י"ח ספק שחא חשב שלא לקוללו ונראה דבדבר חשוב כמו פרה ועבד : אם לא חשב כלל
 בעת הכתיבה תלוי אם קוללו לאחר איגלאי מילתא דעמד בעת כתיבה לקליטה ופסול ואם נתן לה כולו אמרינן דאיגלאי מילתא שצמד צמ
 כתיבה שלא לקוללו וטעם בזה עס דבר שאינו חשוב ואינו חלוק אלא בחשוב בעת הכתיבה שלא לקוללו בדבר שאין שורו חשוב כשר אף
 אם קוללו אחר ובדבר ששורו חשוב אם קוללו אחר פסול אבל ה"ן העתיק דברי הגאון בחופן אחר דבדבר שאינו חשוב לא מופסל
 אלא היכא דקודם כתיבה הוי דעת' למיגו מנייה וכי ה"ג ה"א דליה ליה למיגו מיני' בחר דאיכותו אבל לא היה דעתו למיגו לית לן
 בה ובהי' א"ש מה דאמרינן לשלל בזה לזמן ויהב לה כ"י אלא היינו טעמא דכל שמחלה לא היה דעתו לגזוז אע"ג דגאח ליה בחר
 ה"י לא הוי מחוסר קליטה כדברי רה"ג ז"ל ומיהו גבי פרה וכל דבר ששורו חשוב אלל הכל ושמו עליו כפי' אפילו נתן דעתו שלא לשייר
 פסול דמתיתין דעתן לה את הפרה סתמא חנן מדברי הר"ג שמתע' דבדבר שאינו חשוב אם לא חשב בעת הכתיבה כלל איז לא
 יוספל אף אם קוללו לאחר כתיבה ואם חשב בעת הכתיבה לקוללו איז תלוי אם קוללו לאחר איגלאי מילתא דמחשבו שהיה בעת הכתיבה
 יהיה מחשבה נכונה והוי מחוסר קליטה ואם לבסוף נתן לה כולו כשר דאמרינן דאיגלאי מילתא דהיה מחשבת טעות דהא סתמא אינו
 עומד לקליטה וגם איגלאי מילתא כן לבסוף שלא קוללו אבל בדבר חשוב כסחם או שחשב עליו שלא לקוללו אזלינן בחר התעשה שלבסוף
 דאמרינן דאיגלאי מילתא למפרע שגם מחלה היה עומד לכך ואפשר לומר דבדבר חשוב אם חשב עליו לקוללו אף אם לא יקוללו
 לאחר"כ מופסל דהא סתמא עומד להצילה וגם חשב מלינו כי יורה דח"ר יתנו ל"ל רלוו ה"י חזקתה דהא סתמא עומד להצילה

בד"ה ר"י פוסל שהאריך בזה הרבה ודעתו ג"כ שהבבלי חולק על
 הירושלמי בדיון זה והפ"ח השיגו מניין לו לפרש"א זה מדויקא
 דמתיתין הלא גם בני מערבאי דייק מתיתין טפי מנין ובדברי
 מחבאר מקור מחלוקת הבבלי והירושלמי בזה ועיין כח"ר בהרשב"א
 כאן ובמ"ס בד"ה יאל זה שמחוסר קליטה כ"י ובהר"ג עס ולא
 רציני להעתיק לו דברי הרשב"א אשר בטח ישנו תחת ידו הרשב"א
 על מה' גיטין אך מה שהחליט הרשב"א לפסול בגט הלוג ולבסוף
 חיברו דוקא בביטלו והרישב"א דעתו לס"פ להכשיר אף בביטלו
 דמתמה לה לע"ז ולפ"ז צאלין שמת יבש פוסל לכתוב עליו הלג
 והעיקור כפי שביארתי שיטתו ביהא העיקר בזה דעתו דהפסול
 שמחמת שאינו ספר שזה הוא לע"ז וכשר בתלוג ולבסוף חיברו
 ובפסול דמחוסר קליטה כל שהוא מחוסר פסול אף שהוא תלוג
 ולבסוף חיברו ולא ביטלו ומלאי בירושלמי דמס' ערלה פ"א ה'
 שמי עס אילן שנטקד וכחתייר בו שורש פסור וכמה י"ח בשורש
 כ"י כחמס של מתין וסס בירושלמי חוק' שאל פחות מכלן כחלוג
 פ"חחוסה לו אסרו . כותבין עליו גיטי נשים . אמרינן חזר ביה
 ראמר ר"י בשם ר"י כ"י חוקיה שאל שלש מחט שנה כ"י הרי
 מבואר דשולל חוקיה צאלין שנטקד א"ן זכחלה ביטלו וה"י
 מושרש וגם ענה מושרש הגהו אך בפחות משיעור שיכול לחיות
 ומחטק בירושלמי אם נחשב כמחוסר לענין ע"ז וכתיבת הגט עליו
 כיון שמחוסר בשרשים כל דהוא ה"י מבואר דסובר הירושלמי דאף
 במחוסר שביטלו עכ"ז כיון שאינו מושרש כותבין עליו גט אשה כמו
 דחשוב לתלוג לענין ע"ז ורק נסחפק בהשרשה זו אם חוסרת
 [ואפשר לומר דהיכא דביטלו מחיבורו עדיף מתלוג ולבסוף
 חיברו וביטלו ואפשר עוד לומר דהירושלמי דערלה שולל היכא
 דעקרו בדיים לבטלו מחיבורו אם נחבטל חיבורו או אפשר לומר
 דה"ן תלוג ולא נשאר בו כדי חימוט עומד היה לתולשו ולחברו
 במקום אחר ולכן עדיף מתלוג ולבסוף חיברו וביטלו וע"ג בדין
 וכן נראה מזה הירושלמי דאילן מה אף שמושרש כיון שמהו
 השרשים לאו כלום הוא דלא כס"ב"א וה"י"ב"א גזו א"ל אפשר
 לומר דדוקא לשיטת הירושלמי דפסול מהו ספר שאין ספר אלא
 בתלוג ולענין זה דינו כמו פ"ז דדוקא במחוסר גמור נהדרשה א"ן
 עליו עס ספר אבל בתלוג ולבסוף חיברו אף שביטלו עס ספר עליו
 והירושלמי כוננו בחופן שלא י"ח מחוסר קליטה שיתן לה ה"ן עס
 קרקעו אבל בחופן י"ח מחוסר קליטה העיקר בדברי הירושלמי
 דאף בתלוג ולבסוף חיברו ולא ביטלו ג"כ הוי מחוסר קליטה
 והפוסקים עממו ה"נה בדימים אלו ונכ"ח אשר האיר עיני בזה
 והיח לי מירוס לס : גדר בזה :

א"ה י"ח לסחפק אף לדעת העיקור ספיקו של הירושלמי דערלה
 לענין אם כתב לה שטר מחנה עליו דאם נמא דדינו

ב' עתה נבאר פרטי הדינים הנכללים בדין חק תוכות (א) כהם זה ברור בכל הפוסקים דאם פנה מישטושים גדולים מדין על הייר ואח"כ הסיר מהם הדיו על אופן שיקאר תמונת האותיות דודאי פסול משום חק תוכות שבגוף האות אינו עושה שום מעשה רק בסביבותיה והאות נעשה ממילא ואין זה כתיבה ואף שהאות מחילה עשייתו מכה המישטושים שעשה בהדיו מחילה עכ"ל לא הו' כתיבה דלא עדיף מהשוך דירושלמי שהאותיות נעשים מכה כתיבתן הראשונה שהיתה צמי מילין ועכ"ל קפסיל כיון דכתיבה הראשונה כבר נכתלה במה דנכלמו מהייר ופנה נעשה הכתב רק ע"י שפיתו ומכש"כ בידון שלנו שמעיקרא אין תורה כתב עליו כלל ופנה הוא שנעשה כתב ע"י גיריות המישטושים במקומות ידועים דודאי נקרא חק תוכות ואין צוה שום מחלוקת :

(ב) אף אם עשה אות גמור ונפלה עליו טיפת דיו וקלקלה את האות לגמרי עד שנעשה כולו מישטושים דיו או בגפלה טיפת דיו לתוך חלל האות בעוד האות לח ונחשבה המיפה הדיפה של האות עדי שב הכל למישטושים גמור בדודאי לא מהני שום גרירה שיגרור את המיפה שנפלה על האות לפשות האות כבראשונה ונקרא הכל חק תוכות אף באופן שפ"י גרירתו נראה האות הראשון עכ"ל נקרא חק תוכות ואין זה כתיבה כמו השו"ך דירושלמי הג"ל (*) ולדעתו אין צוה שום מחלוקת ואף הסמ"ק שיבוא לפיט דמחלק בין גמורה האות קודם שנחלקלה או לא בלאו זה יורה שלא יחלוק על הירושלמי דכתב ולא שו"ך ומג"ך לכתוב מחדש כל האות ואף אם ישאר קו או נקודה אחת מהמישטושים הראשון או מהאות שקדם להמישטושים ג"כ פסול דכיון דהמקום שנשאר נכתלה והוי כאלו לא נכתבה אין תקנה להכשיר האות ע"י צירוף נקודה פסולה הו' וכמו שהוכחתי לעיל באות ה' מהירושלמי דולא המי"ף עיי"ש ודו"ק צוה. והנה בדין זה חידש הלכות דרוקא כשנפלה המיפה על האות בעודה לחה שנחשבו מישטושים הדיו עם של האות או אם הסיר המיפה פסול משום חק תוכות אבל אם האות כבר נקייצט ונפלה טיפת דיו לחה לתוכה יכול להסירה בעודה לחה ולא הו' כמו חק תוכות שהאות ניכר במה שהיה יבש והמיפה שנפלה לתוך החלל הנה לחה. א"ה ה"ה בגפלה המיפה על האות או בתוכו אף שהי האות יבש בעת הגפילה אבל פנה עדי נתיבשה המישטושים ופנה אין ניכר האות כלל שנעשה כולו מישטושים אחר דג"כ יורה הלכות דל"מ עשה גרירת המישטושים להחזיר האות הראשון דלא עדיף מהך דינא ולא שו"ך הג"ל ורק כונת ילבוש בגפלה המיפה הלאה לתוך

דרך כתיבה והי כמו שו"ך. או דאפשר לפסול מטעם אחר דשאל האותיות מהדפוס כיון שנכתבים היטב על הייר חוקקים בהייר ונעשים בו לורות האותיות ע"י חקיקה ואח"כ הדיו שנחמלה בהם הו' כמו שו"ך שאין לרדף לפשות שום פעולה שנשפך האבץ לתוך החקיקה ונמלא נכבשים מליהם ע"י שפיכה וכתב העליון שנעשה ע"י שפיכה שאין זה כתב מכתלה הכתב שנעשה ע"י חקיקה האותיות דכתב בדיו ע"י חקיקה בדודאי הו' כתב [כמבואר בחו"ס] גיטין דף ט' ע"ב ד"ה מקרעין להם פ"י בקונטרס מסרמין אפי"ג דחקיקה תשובה כתיבה כו' ועוד דאפילו דיו ע"ג סיקרא תשובה כתיבה לעין שבה כו' וא"כ נכתב הגם דרך שפיכה על הייר ודו"ק צוה. ועוד דיש לחוש שמה החקיקה הנעשית ע"י הדפוס בהייר אינה מתקיימת שאינה נחקקת בעומק כ"כ שהי' מתקיימת ואין זה כתב כלל ואח"כ כשחמלה החקיקה הו' בדיו שנשפך לתוך חקיקה זו הו' ע"ג אותיות הו' כשחקר בדיו ואין זה דרך כתיבה ודו"ק צוה (*) כי זה חדש והייתו לי מקום מן השמים להתגבר בו :

א"ה וצוה א"ש מה שחששו מסדרי גיטין מרבותיו הראשונים שלא לכתוב הגם בעט של ברזל שחששו שמה יבוא לדי חקיקה ונקשו בוה הבאים אחריהם דהא הו' חק יריכות ומה איכפת לנו אם יבוא לדי חקיקה ודברי א"ש שחששו שמה חקיקה חקיקה האות בהייר לדיו הכא אחריו שהדיו שיבוא אחריו יהי עיני כמו שו"ך שלא יבוא מפעולת המכתב הכותב סקין והנקודות רק יתפוך הדיו מהעט בתוך החקיקה ויבטל כתיבה הבאה ע"י שפיכה את הכתיבה שנעשית ע"י חקיקה ודו"ק צוה כי נכון הוא מאד. וכן יש עוד חשש במעשה הדפוס שמה ע"י כח המכתב נוצרת הכבישה שרוחפת הייר על האותיות ועי"ז מקבל הייר האבץ מתמונת האותיות ואין זו דרך כתיבה כי דרך הכתיבה לפשות האות על הגליון לא לכבוש הגליון על האות עדי יקבל לורתו וכמשכ"ל צוה הי"ך ממה שהחלפתי בתשובתי הגדפסת בה' א"ש :

א"ה ומעטם זה ליל דאם כתב הגם והייתו ממה המכתב [פרעם קאש"ע מאשינע] והעסיק הגם על הייר אחר דפ ול שלדעפי אין זו דרך כתיבה. האחד דשאל אינו עושה שום דבר מכתב צוה והו' כמו שו"ך, והשני חיישין שמה עיקר המעשה היא מה שהייר החלק נדחק על הכתב וצוה עושה פעולתו שנעתיק האותיות מהכתב על הגליון החלק ואין זה דרך כתב והו' כמו שו"ך דירושלמי הג"ל ודו"ק צוה כי לדעת כוונתי כלל זה לאמיתו של תורה ונתקיים צוה כל דבר שב"ד מתקיים נפשו פולה בידם טי' :

(*) דעודה א"ה כן נראה מהמט"ו דגיטין ד"ה מקרעין הג"ל בצירולם הראשון שכתבו צוה"ל דאין כאן כתיבה גמורה אלא שרשומין קלה כדי לחתום עליו עדים וע"כ אין לפרש כונתם שרושם רק הפחלת האותיות והעדים חותמין כל האותיות שאין זה מעלה כלל כיון שמקלקל מהאותיות אינם מקבצים לכתב אינו מושיל אף כשיגמור האות ויעשו לכתב וכמו שהוכחתי לעיל מהירושלמי דעירב את המקודות והירושלמי אינו מחלק בין אם הרוב נכתב ע"י הטפה ובין אם הרוב נכתב ע"י כתיבה והמיעוט ע"י הטפה דבוה לא שייך רובו כסולו דאין עליו תורה אום אם נחסר חלק קונו של י"ד כאמרם במנחות (דף כ"ט ע"א) לא נלכחא אלא לקונו של י"ד משנחסר דפסול ופרך ע"י הגמרא פשיטא הרי דפשוט ליה להגמרא דגם בחסרון מיעוט דמיעוט ג"כ אין שם אום עליו וכמו כן טבל לומר דאף אם מיעוט דמיעוט מהאום נכתב שלא כדיון ג"כ אין שם אום שנכתב כדיון על האות הזה אלא דכונת האום שרושם קלה ר"ל שאינו רושם בעומק הייר ואינו מתקיים כלל ואין זה כתב. א"ה ועפ"י פרשפי הירושלמי והחוספתא בענין קורע על העור שהירושלמי מכשיר בקורע על העור ופוסל ברושם והחוספתא מכשרת ברושם על העור ופוסלת בקורע דירושלמי מיירי בקורע על העור ר"ל בקורע ירך האותיות בעובי העור ועדין. באר מעובי העור מאחורי האותיות לכן כשר בה"ג ורושם על העור דקפסיל הכונה שרושם קלה שאינה נכנס בעובי העור כלל שאינו מתקיים והחוספתא שאומרת דקורע על העור ככתבית אותיות פסול הכונה במקרה מעבר לעבר שהאות עומד רק בחלל ואין לו אחוריו שום עור זה פסול בגם משום דבעינן ספר ואין זה ספר שהאותיות שלו אינם כתובים בשום ספר ורק נעשים בחלל : [א"ה] ואם נימא דגם בשבת פסול בקורע על העור כדברי החוספתא דשבת פ"י יובן דברי תשובת הרא"ש כלל כ"כ סמן ו' שחקר לאור משמעות שבת נקדים בנייר לדע כמה לקח ממנו משום דאסור להסתכל בלאותו כתב חיפוק ליה שאסור בשבת משום מלאכה כמו רושם פיין בת"א סי' שכ"ג שהגיה זה ב"ש ועדברי א"ש דאין צוה לאסור תורה כמו מקרע על העור אבל עכ"ל דברי סרא"ש תמוהם דעכ"פ איסור דרבנן ית צוה דהחוספתא קאמרם רק פסול וכמו כל פטורי דשבת דפסול אבל אסור ו"ע ואף אם נימא דהאום בשבת משוכשת ובשבת חייב משום רושם אף בה"ג כפ"י גבי גט פסול דנשלמה בשבת חייב דהוה מלאכה מתשבת משא"כ גבי גט פסול משום שאין כתיבה זו כפטר הכתיבה לריכה לשינת כפטר כמ"ש בפ"ס] והרושם בעור ככתבית אותיות שמתפרט החוספתא איירי ברושם בעובי של העור שהיה מלאכתו מתקיימת ודו"ק צוה :

(*) דעודה ל"י פירות הפ"ח בהירושלמי שהסכתה ליה ג"כ לעיל באות ב' ויש לדחות לראיה זו דשם הדיו ששו"ך על המי מילין ה' כתב לעין שבת [כן משמע בהירושלמי דפ"ב דגיטין אבל דירושלמי דשבת פ"י הבונה לא נפשו זה ו"ע בדין זה] לכן חשיבין פתה !דיו הזה לכתב לבסל המי מילין והדיו נעשה ע"י שפיכה ואין זה כתב האמור לענין גט לכן אין זה כתב משא"כ דהדיו מלאכה גרר משמחו החלמו ירא ליהם ארמיה

דהא אפי' במקרה של רש"י שעיקר הפעולה היא בדחיקת התוכות ועל ידם נדחק הירכות חשיב כתיבה א"כ כ"ש הכא שעושה כן בירכות וכו"ל, ודברים פשוטים וברורים הם. [וגם כאן לא ידעתי למה העלימו המערערים עיניהם מדברי רש"י המפורשים בעיקר הסוגיא].

עוד יש להביא כאן את מה שכתב רבינו ירוחם [נתיב ב' ח"ב דף י"ט ע"ב] בשם תשובות הרמב"ם, וז"ל: ואולי תאמר הני מילי שכותב על הספר ובדיו אבל לחרות בעצים ובזהב או לרקם בבגדים אינו כתיבה. דע כי אין חילוק בין כתיבה לחרוטה כדאיתא בגיטין [דף כ' ע"א] וה"ה ברקיעה וכו', ע"כ. הא חזינן שלהקרא כתיבה אינו צריך להיות דוקא כמשיכת קולמוס, אלא אפי' ריקמת החוטים הוי כתב גמור. אמנם בספר תורה צריך שיהיה בספר ובדיו כמ"ש במגילה [דף י"ז ע"א] ובשבת [דף ק"ג ע"ב]. ועכ"פ באיזה צורה שיכתוב עם דיו ודרך לכתוב בה בעלמא, שפיר הוי כתיבה גמורה שכשרה, כמו שחשובה כתיבה בחריטה וריקמה כיון שהוא כתב שכותבים בו בעלמא.

ועתה נבוא להאריך ולהרחיב בדברי הירושלמי שהם עיקר גדול בענין זה, דהנה בירושלמי גיטין פרק ב' הל' ג' [דף י"א ע"ב], כתב וז"ל: וכתב לא חקק, וכתב לא מטיף, כתב לא השופך, כתב לא חוקק וכו'. ומבאר הירושלמי: כתב לא המטיף, רבי יודן בר שלום ורבי מתניה חד אמר שלא עירב את הנקודות וחרנה אמר אפילו עירב את הנקודות. כתב לא השופך, אמר ר' חיייה בר בא אילין בני מדינחא ערימין סגין, וכד חד מינהון בעי משלחא כתב מסטירין לחבריה, הוא כתב במי מילין והך דמקבל כתיבה שפיך דיו שאין בו עפץ והוא קולט מקום הכתב, ע"כ.

וביאר בפני משה [וכן הוא בקרבן העדה בקצור], שלא עירב את הנקודות, שלא משך אח"כ מנקודה לנקודה לערבן ולעשות מהן אות גמור הוא דפסול, אבל אם עירבן אח"כ כשר. וחרנה אמר אפי' עירב את הנקודות, וצרפן בדיו להיות אות גמור אפילו הכי פסול כיון שמתחילה לא כתב צורת האות ממש. ועי' ברמב"ן בגיטין [דף כ' ע"ב סד"ה לא צריכא] שאחר שהביא דברי הירושלמי הזה, סיים: ואילו בס"ת דבר ברור הוא שאפילו עירב את הנקודות אין זה כתב.

אולם בנדון דידן אין לא מזה ולא מזה, דאף שעובר הדיו דרך נקבים דקים, מ"מ אינו כנקודות הנ"ל בירושלמי, היות שבכאן הם צפופות וקטנות ביותר, והם יוצרות את האות מיד בצאתם מהנקבים בלא להתפשט כלל, כמתברר לכל מי שראה דרך עשיית זה המעשה. וא"כ אין נדון הירושלמי נוגע אלינו כלל וכלל, ומי שמדמהו אינו מכיר המציאות. [ועי' עוד בערוך השולחן אעה"ז סי' קכ"ה אות י"].

ומ"ש בירושלמי וכתב ולא שפך. הנה כבר הבאנו את לשון הירושלמי כיצד היתה השפיכה וכו"ל. וגם זה פשוט שאינו דומה לנדון דידן, חדא דאין כאן שפיכת דיו, אלא שהסופר מעבירו ודוחקו על גבי הנקבים. ועוד ששם הכתיבה נעשית ממילא ע"י ששופך דיו על הדף ומתחבר הדיו בלא עפץ עם העפץ הנמצא כבר על הדף ובמקום שהיה עפץ ניכר כתיבה. משא"כ כאן שדוחף את הדיו בידו על היריעה כדי להוציאו דרך הנקבים ומצמיד את היריעה והדיו לקלף זהו כתיבה גמורה ע"י מעשה בידים, וגם זה פשוט.

ועוד לדברי המערערים למה חיפש הירושלמי דוגמא רחוקה של כתב ולא שפך בכתב סתרים, לדברי המערערים שמיעוט כתב ולא שפך מיירי גם בדין דמקרעים נייר חלק, היה לירושלמי לבאר שזהו כתב ולא שפך, ובסוף העמ' שם מביא הירושלמי לדין מקרעים שמועיל לחתימת עדים, ותול"מ.

והנה בזמן הזה נהוג שהמכניס ס"ת חדש, שאין הסופר גומר כתיבת האותיות האחרונות בשלמות, אלא כותב כמה חלקי אות, ומכבדים מהקהל להיות זוכים במצוה להשלים האותיות, ע"י שנוגעים בקולמוס עם דיו בין שברי האותיות ומחברים אותם. ואף השלמה זו היא נקודות נקודות, ולא שמענו ערעור על זה מעולם.

ובאמת שראיתי בשואל ומשיב מהדורא קמא [ח"ג סי' ק"ב] שנתקשה בזה, האם מעשה זה אינו נוגד את הירושלמי. והשיב וז"ל: דיש לחלק, דשם הטיף טפין טפין כמ"ש הגט פשוט ס' קכ"ו ס"ק ג', וא"כ לא היה תואר אות ע"ז, ולכך אף כשצירף אח"כ הנקודות, מ"מ גוף האות לא היה בסתם רק ע"י טפין טפין, וא"כ הוי כמטיף חצי האות וכותב חצי האות, וגרע מניה דהא כאן לא הוה בראשונה תואר כתב רק מטיף, ומה שמערב הנקודות בזה לא נתקן ההטפה להיות נקרא כתב ע"י זה. אבל כאן הרי הסופר כותב תמונות אותיות וע"י שיעביר הלה הקולמוס נעשה כתב גמור וכוזה ודאי מועיל, עכ"ל. ומבואר שכל הפסול של נקודות הוא רק אם על ידיהם אין תואר כתב, אבל כל שעל ידיהם יש תואר כתב כשר.

וא"כ ה"ה נמי גם אם יכתוב הסופר את כל האות כולה בנקודות נקודות ברציפות ג"כ שפיר דמי. ונדון דידן הוא אותו דבר, דגם כן דוחק הסופר דיו דרך הנקבים וכך יוצר את כל האות ברציפות, ופשוט. ולא היה לי להאריך בזה בכלל, אלא מכיון שראיתי למי שרצה להביא רא"י מהירושלמי הזה לנידונו, לכך הארכתי במקום שאין צריך להאריך, וידין אותי הקורא לכף זכות. [ועי' עוד בערוך השולחן אעה"ז סי' קכ"ה אות י', שכתב שהבבלי חולק על הירושלמי במה שדרש וכתב ולא המטיף].

L

ומה היתה הקושיא בכלל. וכן מוכח גם מתירוץ הירושלמי שתירץ שמרחיב את הקרעים ושופך את הדיו ולא ממלא אותם לגמרי לכך לא חשוב כתב ראשונה, מבואר שבקושיא הבין הירושלמי שכן ממלא את כל הקרעים. ודברים אלו פשוטים לכל צורב, אלא שהיה מי מן המערערים שביקש לעקם את פשט הירושלמי ורק כדי שלא תוכח טעותם על פניהם, אולם הדברים פשוטים ואמיתיים - והבין.

הרי לך להדיא שלדעת הר"ח מה ששופכים העדים דיו בין קרעי ונקבי הנייר שפיר מקרי כתיבה. ועוד מוכח כדבריו להדיא מהירושלמי. [וכפירושו כן כתב הרמ"ה - הובא בטור אהע"ז סי' ק"ל (סעי' ט"ו) בנדמ"ח עמ' קל"ח. והר"ן בגיטין דף ט' סע"א מדפ"ר והשילטי גבורים שם]. ועכ"פ הכא עדיף טפי מנדון הר"ח היות שהסופר דוחף בידו את הדיו דרך הנקבים ולא שופך שפיכה בעלמא. וגם רש"י לא חלק בזה, אלא רק פירש לפי הבנתו מהו מקרעין, שפירש תיבת מקרעין שהיא מסרטין. וכן לקמן [דף י"ט ע"א] בד"ה פירש"י מקרעין - מסרטין, ועי' עוד בראשונים שחלקו על רש"י הנ"ל.

ועי' גם בלשון הרמב"ם [פרק כ"ד ממלוה הל' ו'] ובשו"ע חו"מ [סי' מ"ה סעי' ד'] שכתבו וקרעו להם נייר חלק וחתמו על הרשום. ומשמע שפירשו כרש"י. ובאמת נחלקו בזה הסמ"ע [ס"ק ו'] והש"ך [ס"ק ו']. הדסמ"ע פירש שם כדבריהם כרבינו חננאל הנ"ל, והש"ך דייק תיבת הרשום דמשמע כרש"י. אלא שכבר כתבנו שאין מחלוקת רש"י והר"ח רק בפירוש תיבת מקרעין [ולא כמו שרצו המערערים להתנבא ולומר שהטעם שרש"י לא פירש כר"ח הוא משום שס"ל שאופן הר"ח אינו מועיל [וע"ע לקמן שהוכחנו היפך דבריהם], ועיי"ש גם בתומים ס"ק ד'.

ובן הם גם דברי התוס' רי"ד בגיטין [דף י"ט ע"א], וז"ל: ויש לי לפרש מקרעין להן נייר חלק לא שיהיו נוגעים בנייר שהגט כתוב בו, אלא נייר אחד חלק שאין בו כלום מקרעים שם בסכין שמות העדים, שנמצא הנייר שלם ושמות העדים הוא החלל, ואח"כ משכיבים אותו הנייר על הנייר שהגט כתוב בו ואומרים להדיוטות מלאו אלה הקרעים דיו וישארו האותיות של דיו על נייר הגט ובכי האי גונא כשר וכו', ע"כ. וכן עי' במאירי [דף י"ט ע"א] שהביא את פירוש התוס' הנ"ל וכתב עליו שהפירוש נכון. [ואף שהביא שם עוד פירושים, וכן במרדכי יש עוד פירושים, מ"מ לא נחלקו לדינא אלא בפירוש לשון מקרעים וכו"ל].

נמצאת למד שהר"ח והתוס' והתוס' רא"ש והתוס' רי"ד והרמ"ה והר"ן והשילטי גבורים והמאירי, כולהו ס"ל שנדון דידן מיקרי כתיבה גמורה. ואין מי מהראשונים

ובעצם שאלת השואל ומשיב מהירושלמי על המנהג, היה נראה ליישב באופן אחר. ולפרש הירושלמי אחרת מהגט פשוט שפירש בנקודות שאין בהם צורת אות, ונפרש מטיף מלשון טפטוף שהוא מטפטף, מרחוק ואין הקולמוס נוגע ביריעה, וכזה קאמר הירושלמי שאינו דרך כתיבה, אולם אם עושה נקודות נקודות בקולמוס ישירות על הקלף איה"נ יהיה כשר [וכמו גם בנדון דידן שמצמידו לקלף]. עכ"פ איך שיהיה הפירוש בירושלמי, אינו דומה לנדון דידן שיש ממש צורת אות, ולא נראה בכלל נקודות, אלא בכת אחת יוצאת מהנקבים הדקים צורת אות שלמה וכו"ל.

ואדרבה מצאנו ראינו לרבינו חננאל אשר כל דבריו דברי קבלה, אשר כתב להכשיר גט שנחתם באופן הגרוע הרבה מהנדון דידן, [ומבואר בגמ' ובראשונים שבדין חתימת גט יש את כל דיני כתיבה - ולא כמו מי שטעה בזה - וכדלהלן], דאמרינן בגיטין [דף ט' ע"ב] עדים שאין יודעים לחתום מקרעין להם נייר חלק וממלאים הקרעים דיו. ופירש רש"י בד"ה מקרעין וכו', מסרטין ורושמין בסכין על הנייר את שמות העדים, ובאין העדים וממלאים את הקרעים דיו, ע"כ. ובתד"ה מקרעין כתבו דלשון מקרעין לא משמע כפירוש הקונטרס, דהוה ליה למימר מסרטין. ור"ח פירש שלוקחין נייר חלק ומקרעין עליו שמות העדים מעבר לעבר, ומשימין אותו על קלף שהגט כתוב בו ובאין העדים וממלאים את הקרעים דיו ונכרת הכתיבה ע"ג הגט. בירושלמי [פ"ב הל' ג' דף י"א סע"ב] פריך והלא כתב ראשונה הוא, פירוש ואין הגט יכול להתקיים בחותמיו, ומשני כשהרחיב להם את הקרעים והעדים אין ממלאין לגמרי כל רוחב הקרע, ע"כ לשון התוס'.

ובתוס' רא"ש אחר שהביא כל זה, כתב וז"ל: ולפירש"י נמי יש לפרש שעושין להם סריטה רחבה [ולכן לא שייך לשאול שהרי זה כתב ראשונים]. עוד הוסיף שם: ונראה לי לפרש טעם הירושלמי שהוא מקשה והלא כתיבת ראשונים היא, משום דקשיא ליה היאך נתקיים גט זה בחותמיו, והלא אין כתיבתן דומה לשאר כתיבת ידן, שהרי הן כותבין מה שציירו הראשונים. ומשני הירושלמי, שמרחיב להם הקרעים ואינם כותבין על פי ציור הראשונים וחתמתן דומה לשאר כתב ידן. [ומכללות דברים אלו מבואר להדיא שאין הכוונה שהיו העדים לוקחים קולמוס וכותבים בו בין הקרעים, דמלבד שמלשון ממלאים הקרעים דיו ודאי לא משמע כן, הרי מפורש בקושית הירושלמי והלא כתב ראשונה הוא - שמייירי שממלא בדיו את כל הקרעים ממש וזה רק ע"י ששופך דיו על גבי הנייר עם הקרעים ונעשה כצורת הקרעים בנייר התחתון שאז הוא ממש ככתב ראשונה, אולם אם מייירי שמעביר את הקולמוס בין הקרעים הרי זה כתב של העד ולא כתב ראשונה

ולדיוות שידעתי שהרבה מן המעינים לא ראו זה המעשה של כתיבת מסך, אלא למשמע און בהן חסר והן יתר, ודברי הרבינו קרשקש שבכאן הם עיקר גדול אצל המעוררים [הגם שכל הראשונים שהזכרנו לעיל לא כתבו כדבריו, וכדי לצאת ידי חובת הבריות ולבאר ולברר שכל מעשינו הם לכתחילה גמור וכדעת כל השיטות], ראיתי לברר את הדברים בשפה ברורה ונעימה על מנת לחדדם ולבארם - הגם שלחכמים המבינים כבר אינו נצרך.

דהנה במעשה כתיבת מסך על ידי הולכת המקל ע"ג הפלסטיק, מתקיימים כמה דברים במעשה גמור ובכח גברא של הסופר. האחד, שעל ידו מתמלאים הנקבים הקטנים בדיו, והשני שדוחף ולוחץ את הפלסטיק עם הנקבים המורם מעל הקלף ומגיעו אל הקלף שתחתיו [ובלי לחץ זה אין הדיו מגיע לקלף בשום אופן כי הוא דיו מעט סמיך], והשלישי כתיבת האותיות על הקלף בוו דחיקת המקל, ר"ל שאחר שנתמלאו הנקבים דיו אני דוחק את הדיו המלא בנקבים אל הקלף ומצמידו, ואז ורק אז נוצרות האותיות ע"י כח גברא ולא ממילא. [וכשיוכן ענין זה ומציאותו היטב לאשורו, ממילא יוסרו ויתבטלו רוב ככל דברי המעוררים, אשר לא דברו כנונה - שלא ירדו היטב לעומק הבנת זה המעשה].

וא"כ בהולכת זה המקל שעל ידו יוצא הדיו ונכתב על הדף כנשצמד הפלסטיק באותו מקום שעובר המקל, מתקיים דרך כתיבה בהולכת היד. משא"כ האופן שפסל הרבינו קרשקש מיירי שאינו נוגע ומצמיד את הנייר באיזה מעשה ליצור את האות, אלא שהעד שופך דיו מלמעלה וממילא מתפשט בצורת הקרעים, וזה לשיטתו אינו דרך כתיבה. [ובזה יצאתי ידי חובת הביאור].

וזה היה מעשה הציץ לשיטת הרמב"ם [פ"ט מכלי המקדש ה' ב'], וז"ל: חופר את האותיות מאחוריו והוא מודבק על השעוה עד שכולט, ע"כ. ופירש המהר"י קורקוס שם, שהיו לוקחים טס של זהב ומדבק על פניו שעוה וכותב מאחוריו בדיו את צורת האות ומכה בה בקורנס מאחוריו כדי שעל ידי זה תבלוט על פני הטס, ומה ששם השעוה לפניו - הוא כדי שלא יקרע הטס מהמכות. והראב"ד שם בהשגות כתב וז"ל: אמר אברהם, אינו חופר - אלא מכה בדפוס צורת האותיות מאחוריו והאותיות בולטות מלפניו וכו', ע"כ. ופירושו שמכין דפוס של צורת האות ודוחקה בזהב. L

והנה בציץ כו"ע מודים דבעינן וכתב וכמפורש בקרא, וא"כ לא מבעיא לדברי הראב"ד שמייירי שכבר צורת האות מוכנת בדפוס ודוחקה - שחזינן שנקרא כתב גם בלא הולכת קולמוס, וסגי במה שדוחק דפוס של צורת האות באופן של חק ירכות דחשוב כתיבה גמורה. אלא גם מדברי הרמב"ם יש

שחולק בזה לדינא אלא בפירוש מקרעים [וכדלהלן]. ובוה כבר אמרו חז"ל [יומא דף ט' ע"ב] טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים. L

וראיתי לאחד המעוררים שכתב: מאן יימר לן דבחתמת העדים איכא דין מעשה כתיבה, והרי רב צייר כוורא וכו' [גיטין דף ל"ו ע"א], ע"כ. ומדבריו נראה שלא ידע גמ' להדיא בגיטין [דף י"ט ע"א], דאמרינן התם: בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן עדים שאין יודעים לחתום, מהו שיכתבו להם בסיקרא ויחתמו כתב עליון כתב או אינו כתב אמר ליה אינו כתב וכו', עיי"ש הרי שיש לחתימה כל דיני כתיבה ואפי' בשחור על גבי סיקרא לא הוי כתב הגם שלענין שבת כן הוי כתב עיי"ש, וכן מוכח בכמה מקומות בוו המסכת ובראשונים שהתימה בעי כתיבה גמורה, והדברים ידועים ופשוטים לכל מעיין. ועל מה שהביא מהגמ' דרב צייר כוורא וכו', אמרתי בשלמא מילתא דתליא בגמ' לא ידע אבל סברא פשוטה שלא ידע וכו' [ע"י גיטין ר' ע"ב]. ואולי למד זה המעורר שהיה לרב צורת דפוס של כוורא ולרב חייא חרותא, ולכן סבר לשיטתו שלא הוי כתב. אמנם הדבר ברור שכתבו בקולמוס ציור כוורא או חרותא או ע' או ס' והוי כתב גמור, ומה ההבדל אם כותב שם ראובן או כותב אות ע' לענין דין כתיבה - אתמהא.

אלא שלא העלמתי עיני ממ"ש רבינו קרשקש בחידושו לגיטין כאן [הריטב"א הישנים], וז"ל: פרש"י משרטין להם שריטות כעין אותיות והם משימין על השרטוט דיו, וזה אינו, דהו"ל כתב ע"ג כתב. אלא מקרעין להם את הנייר ממש ועושין בקרעיו צורת אותיות, והם משימים דיו על הקרעים והאות נעשית, וכתבו בתוס' דוקא דרך כתיבה, אבל לא לשפון דיו על הנייר שאין זו כתיבה.

והנה מדברי הרבינו קרשקש הנ"ל בנו האוסרים דייק, ובקשו לדמות מילתא למילתא ולפסול הכתיבה הנ"ל. והנה מלבד שדבריו הם נגד התוס' שלפנינו והתוס' רא"ש שלא פסלו בזה משום כתיבה, ואדרבה כתבו שלמלא הקרעים דיו כן נקרא כתיבה [וכל החשש רק איך יתקיים בחותמיו וכנ"ל]. גם לשיטתו במעט עיון יראה הרואה שאין הגדון דומה לראיה, ויודה על דבר אמת. דהנה שם האופן שלא נקרא כתיבה לשיטתו, מיירי שקרעו קרעים בדף ובא העד ושפך דיו על הדף, ולכאורה אין כאן מעשה כתיבה. אולם אם יעביר העד את צנצנת הדיו כנגד הקרעים וישפון מהדיו מעט מעט זה יועיל, וכמו שכתב: שהם משימים דיו על הקרעים והאות נעשית. וא"כ נחזי אנן בנדון דידן שמייירי שבא הסופר עם המגב הנ"ל ודוחק את הדיו דרך הנקבים כדי לכותבו על הקלף למה זה דומה, ופשוט שהוא דומה לאופן שהכשיר רבינו קרשקש הנ"ל, דעושה מעשה כתיבה ע"י זה המגב, ואינו שפיכה בעלמא שממילא נשפך הדיו בין הקרעים, ופשוט.

דרוקא שם ששופך דיו ולא עושה שום מעשה מלבד השפיקה לא הוי לדעתו כתיבה, אולם כשמוליך המגב ודוחק את הדיו בנקבים וע"י זה מחתים את האותיות על הקלף, בזה שפיר נראה שגם לדעתו הוי כתיבה. וע"ע גם בדברי יחזקאל סי' ד' אות י"ז, אמנם כבר בררנו מדברי הראשונים שלא בעי למשוך קולמוס בשביל שיקרא כתיבה וכנ"ל באורך.

L

ד' ובנדון האם יש להכשיר ספר תורה ומגילות שנכתבו בדפוס. האמת אומר, שעלה במחשבה למשוך ידי מלכתוב בזה כלל בכאן. היות שאין נדון הדפוס דומה לענינו כלל וכלל, ולא קרב ולא פגע בו, ומדוע אכניס ראשי במה שכל גדולי עולם נתחבטו בו, דשם הרי עיקר הנדון האם הדפוס הוא כתיבה או חקיקה ואם הוא חק תוכות או חק ירכות, משא"כ כאן אין שום חקיקה בכלל אלא כתיבה גמורה בדיו. וחק תוכות שפסול - הוא כשפועל פעולה מחוץ לאות ועל ידה נוצרת האות. וכאן כל פעולתנו היא רק באות עצמה לא זולת. אולם מכיון שרבים רשו בדבר זה וחשבו לדמותו, אמרתי אשנה פרק זה. אלא שכבר בפתח דברי אומר, שבין למכשירים בדפוס ובין לאוסרים, בנדון שלנו יש להתיר בשופי וכנ"ל.

והנה קודם כל יש לצייר ולברר ענין הדפוס שהיה בימיהם [שהוא שונה מזמננו אנו שהכל הוא בלא מגע אדם ובצורת צילום (אופסט) שאין בו כתיבה], דכלא זה לא יובן כלום. והנה הטיבו עמנו בזה גדולי איטליא שבימים ההם הלא המה ר' משה פרוכנינצאלו [חי בסביבות שנות הש' בשו"ת שלו [ח"א סי' ע"ג], והרמ"ע מפאנו ג"כ בשו"ת שלו סי' צ"ג. ותכלית הביורור בזה, האם מציאות הדפוס הוא חק תוכות [שהוא סביבות האות] - ופסול, או חק ירכות [שהוא האות עצמה] - וכשר.

והנה הרמ"פ הנ"ל כתב שהוא חק תוכות, מפני שכשדוחק את הלוח נייר אחר שרככו בהרטבה מועטת, בתוך הדפוס שבו חפורים צורת האותיות, לא נעשה שום מעשה בגוף האותיות, והוא ממש כמו חותם הדינר שהוא חק תוכות ופסול. וכתב שם: דאיה"ע אם היה להיפך, שהיה בא מאחורי הדף עם דפוס שעליו כתובות אותיות בבליטה, והיה מצמידו מאחורי הדף ודוחק אתו שם כמו שהיו עושים בצ"ץ, היה מכשיר את הספרים והמגילות שהיו נכתבים באופן הזה.

והנה בא רעו וחקרו הלא הוא הרמ"ע בשו"ת [סי' צ"ג] וז"ל: וכבר שמענו מן החברים מי שפסל אפי' בריעבד, ואמר שהנייר או הקלף הנכבש בחזקה בשעת ההדפסה כחקיקה דמי - ואנן בקיאנין באומנות זו, ששכרנו בה פועלים הרבה ועמרנו עליהם, ונתברר לנו שאין ממש בדברים הללו, לא מסוגיית ההלכה ולא מעצמה של מלאכה.

והם חותמין דרך הקרע (טור בשם הרמ"ה), ע"כ. אתה הראת לדעת, שלהלכה אדרבה החידוש שמועיל כרושם, אבל במקרעין לכו"ע מועיל.

ומה שהזכירו המערערים שאולי לא חשוב שעושה מעשה בגוף האותיות. הנה אף שהאריכו לדון בנדון זה גבי דפוס, ועוד יבואר בע"ה לקמן. מ"מ במעשה דידן לא שייך כן, ודבריהם בטלים ומבוטלים דמעשה גדול עביר בגוף האותיות כשדוחק הדיו בידי דרך הנקבים, וע"י כך כתב את האותיות, ופשוט. וכבר הזכרנו דברי הרמב"ם והראב"ד בענין צ"ץ, והם עיקר גדול - ואתה דע לך.

עוד ראיתי לאחד מן המערערים שקם לפסול מעשנו, וראייתו ממ"ש בשו"ת חתם סופר [סוף ח"ו בלקוטים סי' כ"ט ד"ה מ"ש] שכתב שם שכתובה הנעשית במהירות רבה שלא כדרך האפשר לכותבין בעלמא אינה דרך כתיבה. ואני אומר שאפי' בשקרא דעביר לגלויי לא נוהר, דהחת"ס מיירי שם בכתיבה הנעשית ע"י השבעת קולמוס, והנה זה ודאי אינו דרך כתיבה ולא נעשה ככח גברא אלא ככח ההשבעה, ומה זה נוגע לנדון דידן - אין יודע. הלא כאן הכל נעשה ככח גברא. ועוד ששם מיירי בספרי תורה שכתב משה כיום מותו, וודאי שכל הי"ג ס"ת שנתן לכל שבט ושבט היו כשרים - וא"כ ראייה לסתור הביא משם.

עוד יש מי שערער והביא משו"ת הרשב"א [במיוחסות לרמב"ן סי' קכ"ב], וז"ל: ואע"ג דפסלינן בגמ' חק תוכות והמטיף וכיוצא בהן, היינו משום דבעינן שיהא כותב כדרך הכותבים, ע"כ. ולא ידעתי מה מצא שם, דהרי לא חידש כאן הרמב"ן יותר מדברי הירושלמי הנ"ל לפסול בחוקק ומטיף ושופך, וכבר נתבאר שבנדוננו אין חקיקה ואין הטפה (דהרי לא צדיך לערב אח"כ את האותיות), ואין שפיקה (דאינו באופן של כתב סתדים המבואר בירושלמי עם מי מילין). וכעיקר הענין מי גילה לו שאין זה דרך הכותבים, וצא וראה כמה כותבים באופן זה לאלפים ורבבות, וכבר כתבו כן הפוסקים בענין הדפוס שאין לומר שאין זה דרך כתיבה, דהא הוא עתה עיקר כתיבה שכותבים בה לכל הספרים, וה"ה בנדון דידן כותבים בדרך זו לאלפים ורבבות כידוע. ועוד רודאי לא גרע מכנופי מכנף דינרי זהב (כדלעיל) שמבואר בגמ' וברש"י דהוי כתיבה גמורה.

7 ועי' בספר שאילת דוד (קרלין - נרפס בסוף ספר יד דוד) שכתב: שאם לקח אותיות חלולות ממתכת או מעץ על נייר ושפך לתוכן דיו ושהה עד שנתייבשו ונשאר האותיות מהדיו - אינו גט, שזה הכתב נעשה רק על ידי שפיקה ולא דרך כתיבה ואינו כתב עיי"ש באורך. והנה בעיקר דבריו יש לדון טובא וכבר רמזנו בזה לעיל. ומ"מ נראה שבנדון דידן יודה,

ע"כ. וראה בפתחי תשובה ביו"ד [סי' רע"א אות כ'], שכתב שהחוות יאיר בסי' קפ"ד פוסל, ומשמע אפי' בכתבו ישראל. ולפי"ז צ"ב תחילת התשובה עם סיומה.

ועי' בבית שמואל אהע"ז סי' קכ"ה ס"ק ג' שכתב: דפוס הוי כתב ממש. וכן עיי' ברב פעלים ח"ב חלק אר"ה סי' כ"ד בד"ה ואין, וז"ל: כי באמת כל גדולי האחרונים שלמים וכן רבים ס"ל דהדפוס הוא כתיבה ממש, ויש לכל ספרי הקודש הנדפסים דין כתיבה ממש כדין הנכתבים בקולמוס וכו', והאר"ך בזה עיי"ש. וראה גם בים של שלמה גיטין פ"ב סי' כ"ג שכתב שגט הנדפס בדפוס לשם האיש ולשם האשה כשר. [ועי' אות בפחד יצחק ח"ב ערך דפוס באורך].

וכן הפרי חדש באבן העזר [סי' קכ"ה ס"ק ז'] כתב ויש לדקדק בענין הדפוס אי מקרי כתיבה או לא, ומסתברא ודאי דהוי כתיבה, וכי גרע מחקיקה ורשימה דהוו כתיבה, והאר"ך בזה והביא לדברי הרמ"ע בסי' צ"ג [והבין כהבנה הנ"ל שהוי כתיבה]. וכן הביא לדברי המשאת בנימין הנ"ל, וכתב עליו דיפה כתב, ולא מטעמיה דהוי חקיקה, אלא מטעמא דכתיבנא דהוי רשימה בדיו על גבי נייר, דלכולי עלמא הוי כתיבה. ומה שכתב עוד דאיכא למידק לכאורה דשאני מלאכת הדפוס שמדפיס כל הדף בבת אחת ובכח אחד שלא כדרך הכתיבה שכותבין כל אות ואות בפני עצמו, לא קשיא מידי, והך מלתא מיפשט מפשיטת הראב"ד [פ"ט מהל' כלי המקדש הל' ב'] גבי ציץ, דסבירא ליה שהיה עשוי על ידי הכאה בדפוס, הרי שקדש לה' דכתיב גבי ציץ הוה נחקק בבת אחת. הכלל העולה, דגט כשר על ידי דפוס ואף לכתחלה, ע"כ.

אלא שראיתי שהמטה יהודה [עייאש] בסי' תרצ"א ס"ק ר' ד"ה ודע, הקשה שהפר"ח לכאורה סותר עצמו בהלכות מגילה סי' תרצ"א [על סעי' ב'], שכתב שמגילה שדפוטה רובה פסולה. וכן הקשה ג"כ השדי חמד [ח"ב מערכת הד' אות מ"ח] ועוד הרבה אחרונים, והשאירו בקושיא.

והנה המעיין בדבריו באו"ח יראה שפסלה משום חק תוכות, דכן הוא סמיכות דבריו שם. ולא משום שהדפוס לא מקרי כתיבה. וכבר ראינו שדנו בזה גדולי האחרונים האם הדפוס הוא חק תוכות או לא. ואדרבה גם מדבריו באו"ח מבואר שאם יעשה הדפוס בלא חק תוכות יהיה כשר, וכ"ש באופן ידין שאין בו כלל חקיקה שיכשיר הפרי חדש.

עוד נראה לי לומר אף שהדברים מיושבים בלאו הכי, דאם יש לנו ספק מה סובר הפר"ח, נלע"ד שיש לסמוך על דבריו באבן העזר, ושני טעמים בדבר. חדא, משום דשם האריך וביאר היטב את דעתו ובאו"ח רמזה בקיצור, וכנראה

על אבן העזר כתב הפר"ח לאחרונה, כי כן מסתבר לי שהיה דרך למודו וכתובתו חדושו כמו שראוי להיות, והיינו שו"ע אר"ח בראשונה ואח"כ שאר החלקים. ומי שיוכיח לי שטעמית [כהשערתי האחרונה] הרי דברי בזה בטלים מעיקרא.

ועי' בזרע אמת [ח"ב סי' קי"ז] שרצה לישב סתירה זו באופן אחר, ע"פ הבנתו בדברי הרמ"ע שיש חילוק בין תפילין ומזוזות לגט. וכבר הוכחנו בראיות ברורות שלא יצא דבר תמוה זה מפי הרמ"ע, וכמו שהבינו כמעט כל האחרונים, וגם הפר"ח בעצמו באבן העזר [וא"כ איך נפרש בדעתו מה שהוא לא מסכים, ומלבד שאינו מובן בסברא]. וא"כ ודאי שא"א ליישב כן בפר"ח.

וראה גם בערוך השולחן [י"ד סי' רע"א סעי' ל"ט] שכתב על מעשה הדפוס דהוי כתיבה ממש, רק מה שעושים עתה בכוננה ההולכת מעצמה בלי שהאדם יניע אותה, בזה ודאי אין זה כתיבה דפשיטא דהאדם צריך שיכתוב ולא כשנכתב מעצמו, עיי"ש. וכתב כן גם באהע"ז סי' קכ"ה אות ל"ז.

הנה לך שגדולי ראשוני האחרונים, שעליהם בית ישראל נשען, הלא המה: הרמ"ע מפאנו ר' משה מפרובניצאלו המהר"ם בן חביב היש"ש המג"א ה"ז הבית שמואל הכנסת יחזקאל הערך השולחן הפר"ח באהע"ז הפמ"ג המחצית השקל היעב"ץ המהר"ץ חיות הערוך השולחן ועוד ועוד. כתבו להדיא שהדפוס חשוב כתיבה. א"כ כ"ש וק"ו בנדון דיין שאין מהחטרונות הנ"ל שפיר מקרי כתיבה וכשר לכתחילה. וראה עוד בדברי האפיקי מגינים או"ח סי' ל"ב ס"ק ל"ה שהאר"ך בזה הרבה וצייד כמה צדדים יערי"ש. L

אמנם יש גם מי שחולק, דהנה הב"ח בהלכות מגילה סי' תרצ"א אות ד' ד"ה ואם אין [בנדמ"ח עמ' תרס"ז], כתב וז"ל: וכל שכן ספרי הדפוס שלנו שאינו נכתבין, וקרא קאמר ונכתב בספר, דבר פשוט הוא שאין יוצאין בה וכו' עיי"ש. וכן ברוקח [סי' ר"פ] כתב, שדפוס אינו כתב כן הביא בשמו בשו"ת מהרש"ם [ח"ג סי' שג"ז].

אולם המעיין בדברי הרוקח בפנים יראה שלא לזה כיון כלל. ואקדים הסוגיא הנ"ל בגיטין [דף כ' ע"א], דאמרינן התם שיש שני אופנים של דפוס, אחד חק תוכות ואחד חק ירכות, וחק תוכות לא הוי כתב בגט ובסת"ם, ואילו חק ירכות [שהיה בציץ] הוא כתב לכל דבר, חוץ מסת"ם שצריך דיו. וא"כ ע"כ מה שכתב הרוקח שדפוס לא הוי כתב על כרחך בחק תוכות מיירי, דהא הוא הביא את הגמ' בגיטין הנ"ל, ועל זה כתב שם שביום טוב ובשבת אסור דלא גרע מרושם. ובודאי שהרוקח לא דבר על דפוס שלנו היום שזה עדיין לא

על שני קלפים חייב, כיון שאין מחוסר מעשה להקריבה רק הילוך והילוך לא משיב מחוסר מעשה, עיין ר"מ [כאן הי"ב].

בשאלת
לגבי
שבת
נס
ותחת

[ז] הכותב בשמאלו או אישר נמינו שהיא לו כשמאל פטור, או כרגלו ובמספרו פטור, וכל אלו פטור דאין דרך כתיבה והיא ליה

מלאכה בלחמך די פטור בשבת, והשולט בשפי דיו חייב בשמיהו, [עיין ר"מ כאן הי"ד]. והנה חף דבשבת פטור, מ"מ יטול להיות דהו כח לענין סמ"מ וגם חף דלשבת לא הו כח, דבאמת הו כח רק דהו בלחמך די, וזה לא שייך אלא בשבת ולא במקום אחר, אבל לעיל [אות ד', ו'] לענין כח על כח, או חף פטור, זה לא הו כח חף דדרש בכך, א"כ לא הו כח בשום מקום, אבל זה יטול להיות דהו כח וכשר בכל מקום רק בשבת פטור דהו בלחמך די, וכן כח בפטר הלכת מתוקק סי' קכ"ג סק"ה, ע"ש בשו"ע סי' א"כ מבוחר דהרמ"א מכשיר בדיעבד נגט בשמאל, מהאי טעמא שכתבנו, וכן בחלקת מתוקק שם טעם הו, ועיין ג"כ ב"י או"ח ריש סי' ל"ב [ד"ה וז"ל] כח בשם ספר המרומה סי' ר"ה] דשמאל פטור כמו בשבת, ואין לומר דוקא בשבת וכו' אינו מועיל בלחמך די אבל בעלמא כשר, אין סברא לומר כן שיכתוב סמ"מ בהלכת בשבת ולא יהיה חייב, אמנם בשמיעה בהפילה היא כשרה [וחלין ל"א ע"ה] חף שאינו חייב בשבת דהו בלחמך די וכו', ועי"ש שכתב דלא נחבאר [בשאר הראשונים] אם פסוליס. הכלל דכבר זה בשמאל, בשבת נודאי פטור, ומ"מ לענין סמ"מ אפשר דהו כח, ועיין בית שמואל שם סק"ה והדברים ארוכים.

וגוף דבר זה שכתב ג"כ, דאין סברא לכחוי סמ"מ בשבת יהיה פטור והסמ"מ יהיו כשרים, יש לדמות, דאפשר דוקא ככותב איה דכר בשמאל פטור בשבת, אבל אם כח סמ"מ בשמאל בשבת חייב, מינו דהו כח לענין סמ"מ הו ליה כח לענין שבת, ולא באחי כתיבור זה לפלפל רק לעורר יאמנו חכ"ו.

אחוז
הקולמוס
ועיני
אחוז
ב"ד

[ט] כתב עוד הר"מ כאן הי"ד, קטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב חייב, גדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב פטור, והוא והסופספת שבת פ"ב הי"י, ונראה פשוט דללו דוקא קטן הוא הדין גוי הכאי גוואל, וכן גדול בגדול חייב רק האוחז בידו וכותב, כי אינו חייב באוחז בקולמוס רק באוחז בידו וכותב, וזה פשוט. ונראה דנגט וסמ"מ ג"כ האי דינא, דהפסוליס לכחוי אם אוחזים בקולמוס והכשר אוחז בידם וכותב כשר, ולהיפך פטור, וז"ע שלא הביאו הסופקים דין זה גבי סמ"מ ונעין, ועיין מנחת שור סוף סי' ב' מוסק גבי שמיעה ככשר אוחז ביד הפטור, ע"ש ומלמד לפת"מ.

[י] עוד כתב הר"מ כאן הי"ו, אינו חייב עד שיכתוב דבר הרושע ועיני כגון דיו וכו' על דבר שמתקיים וכו' כגון קלף וזכר וכו', אינו חייב עד שיכתוב דבר העומד על דבר העומד וכו'. והנה בדבר שכותב דלרץ שיהא עומד, מבוחר במשנה ק"ד ע"ב כח נמי פירות וכו' וכדבר שאינו מתקיים פטור, אך על הדבר שכותב אם לרץ להיות מתקיים אינו מבוחר במשנה, אך הרב המגיד כתב שמבוחר בתוספתא כאן הי"ו, וגם כתב שמבוחר במשנה ק"ב ע"ב שכל מלאכה שבת בעיני דבר המתקיים, ע"כ.

דבר
המתקיים
על דבר
המתקיים

והנה גבי סמ"מ בלאו הכי אינו כשר רק על גיול או קלף או דוכספוסטוס [עיין ר"מ פ"א מתפילין הי"ח], והם דברים המתקיימים, וגבי נגט מבוחר במשנה גיטין י"ט ע"א דהכתיבה נריכה להיות בדבר המתקיים ולא במשקל וכו', והדבר שכותב עליו אינו מבוחר, ועיין ר"מ פ"ד מגירושין [ה"ג] ובמגיד משנה [שם הי"ו], נראה דסובר דאין לרץ להיות מתקיים דבר הכותב עליו, יש חולקים עיין במגיד משנה, ועיין אבה"ע סי' קכ"ד ס"ב בהגות רמ"א שם. ולהר"מ דמכשיר שם, היינו טעמא בשבת כמו שכתב הרב המגיד דמלאכה שבת בעיני דבר המתקיים, ואפשר אם כותב בשבת נגט בשוגג על דבר שאינו מתקיים חייב, כיון דהו כח לענין נגט, וכבר מובא סברא זו כמה פעמים כתיבור והי"ו.

דבר
ועיני
ועיני
מז

ועיני חלקת מתוקק שם סי' ק"ד מבא בשם המרדכי [גיטין רמז ש"מ] דדיו כל זמן שהוא לא הו ליה דבר שאינו מתקיים, ומהאי טעמא לרץ ליתן הנגט בלחמך שמיכתב, א"כ בשבת אינו חייב חייף ככותב רק בלחמך כשמיכתב, והו ליה כמו אפיה ובישוליה, ועי"ש בבית שמואל סי' כ"א, וז"ע **[יא] הכותב** על כשרו חייב דכותב על עור, המסרט על כשרו פטור, [ר"מ כאן הי"ו]. וההומוק כשרו כעין כמות קעקע לטולי עמלא חייב, דגבי נגט הו כח עיין באבה"ע סי' קכ"ד ס"ו, ובחי' אדם [ה'י' שבת כלל ל"ו נשמח אדם סק"ה] כח כן בפשיטות ע"ש, ולא דמי לשמאל

בכח
קעקע

יב) עיין לעיל מלאכת זריעה אות ד'.
יג) עיין למעלה סוף אות ח'.
יד) עיין לעיל מלאכת זריעה אות א' ואופה אות א'.
טו) עיין למעלה סוף אות ח'.
טז) עיין להלן בחינוך מצוה רנ"ג.

דלא הו דרך כתיבה בכך, עיין בדבריו. ומאי זה כמות קעקע עיין ר"מ פ"ב מעבו"ס הי"א, היינו שמתקין על כשרו וממלא מקום השריטה דיו או כסול או שאר מיני זבננות, מאי הדין לענין שבת. והנה גבי נגט מבוחר בש"ס גיטין סי' ע"ב ור"מ פ"ד מגירושין הי"ד ואבה"ע סי' קכ"ד ס"ו דהו נגט, א"כ הו כח לענין נגט. ולהסוברים גבי שמאל דכשר נגט וכשבת פטור דהו בלחמך די ולענין בלחמך די אינו דומה שבת נגט [וממלא אות ח'], א"כ אפשר כג"כ א"כ חף דהו כח לענין נגט מ"מ בשבת פטור דהו בלחמך די, מה ליה שריטה לנד או שרטה דכתובת השריטה נגט. אך להפוקים דנגט בלחמך די בשמאל שיהו נגט לשבת ועיין בית שמואל סי' קכ"ג סק"ד דלא הו כח, א"כ כח מבוחר בש"ס בלחמך די, מ"מ ממלא השריטה הו דרך כתיבה בכך, ולכאורה אפשר חף לפי הסברא דאינו דומה נגט לשבת, וכשבת פטור דהו בלחמך די, מ"מ כיון דהו כח לענין כמות קעקע הו כח לענין שבת ומייר דמינו זכר, וסברא זו מבוחרת כתיבור זה כמה פעמים ט"ו.

ואם כתב בשבת כמות קעקע, אי אמרינן דהו כתיבה לענין שבת, אם היה שוגג על שבת חף דהוה מיד על כמות קעקע מ"מ חייב בקרבן, כי אפילו מיהא ליה פטור בקרבן, עיין חו"מ פסחים כ"ט ע"א ד"ה ר' נחמיה. ואם היה מיד על השבת לכאורה פטור ממלקות של כמות קעקע, כי מיהא פטור ממלקות, עיין ר"מ פ"ב משמיעה הי"ו ובחלין פרק אוחז אוחז שם פ"א ע"ב ומובא כמה פעמים כתיבור זה, אך אם התירו זו חייף על האוחז הראשונה, חייב מלקות משום כמות קעקע ט"ו ומיהא אינו חייב רק גבי אוחזים, ואינם באים בלחמך, אך אם לא התירו זו רק בלחמך השני, ואז חייב מיהא, פטור ממלקות דבאין בלחמך, וקא"ת, ובפספר חיי אדם דנינים אלו דבריו ז"ע.

הקורע על העור כתבנוהו כח חייב משום כותב, הרושע על העור כתבנוהו כח פטור, כן היא דעה הר"מ כאן הי"ו מהירושלמי [פ"ב הי"ד, ומוספתא פ"ב הי"ו], ובמקלף ומוספתא [המוספתא] מבוחר בתיק, והרב המגיד כתב שטעמת דבריו עיקר, ועיין אבה"ע סימן קכ"ה ס"ה דהר"מ פ"ד מגירושין הי"ו מכשיר גבי נגט חף הרושע על העור, ועיין בית שמואל שם סק"ו בשם הרב המגיד דשבת שאין דבנין דבר המתקיים וגבי נגט לפי שעה פג"ב ע"ש.

[יב] הכותב דיו על גבי סיקרא חייב משום כותב, ומוספתא מוחק ציור לכתוב כג"כ במלאכת מחיקה, כן כתב הר"מ כאן הי"ו מש"ס דגיטין י"ט ע"א. ובאמת שם מבוחר לגבי נגט אפשר דלא הו כח, וזו שמועין כן לקום אקשי"ו והו ליתמדתו רבינו לענין שבת דחייב דיו על גבי סיקרא משום כותב, אמר ליה וכו' מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ופירש"י חף לענין הטלח בשבת לא היינו עושה מעשה להביא חולין בעזרה, והוא ספק הר"מ כאן בפשיטות דחייב, ועמד בזה בפספר חיי אדם [ה'י' שבת כלל ל"ו נשמח אדם סק"ב], וכבר דהר"מ פירש דוקא לענין נגט ולא לענין שבת, עיין בדבריו **המבטיר** דיו על גבי דיו וסיקרא על גבי סיקרא וסיקרא על גבי דיו פטור, [ר"מ כאן]. ועיין מה שכתבנו לעיל [אות ד'] בלחמך לענין כח על גבי כח, ועיין פרי מגדים סי' ש"מ [משנתות סק"ג] כתב, הכותב במלך שאין רשותו ניכר רק כתיבור נוחן על האש וניכר הכתב פטור מתעלות.

[יג] יצא להספק אם כותב בשבת על קלף או אפיה דבר של עיר הנחתה דעומד לשריפה אם חייב, כיון דהו על דבר שאינו מתקיים כי מלוה לשרפו, ונראה דחייב, כיון דבדרך נעשו של עולם הו דבר המתקיים, ואינו דומה לנגט עיין אבה"ע סי' קכ"ד ס"א, דכאן חלוי דבר המתקיים נעשו של עולם, וגם לא שייך כמותי מיתכת שיטוריה וכו', כן נראה ובאחי רק לעורר.

[יד] ור"ה נמה שהבאנו לעיל [אות ב'] דהשליט אוחז אמת לפטר חייב, נראה דחייב גם משום מכה בפטיש דהו גמר מלאכה, ובכמה מלאכות שייך מכה בפטיש כמו שכתבנו לעיל.

גם נראה ל' דלאו דוקא משלים לפטר מכ"ד ספרי, הוא הדין במשלים למפילין ולמוחה גם כן חייב בלחמך אמת, עיין פ"ט סי' ט"ו. **[טז] עוד** כתב הר"מ כאן הי"ו, רוסס מולדת כותב, הרושע רשמים וזרות וכו'. עיין במשנה ק"ג ע"א רבי יוסף אומר לא חייב שמי אופחת אלא משום רוסס, ועיין רש"י ספירס דר' יוסף ב"א לומר דלאו דוקא אופחת רק אפילו רוסס שמי רשמות בעלמא לסימן חייב, ע"כ. והנה דבאין אין הלכה כדברי

יז) במאורי שבת קיד ע"ב מבוחר דליש ככה"ב סכ"ח. [גן דוד ועוד] וז"ע לעיל מלאכת כונה הערה א'.
יח) עיין לעיל מלאכת מכה בפטיש, וכן במלאכת אופה אות ד'. קשר אות ב' ובונה אות ד' והי'.
יט) כ"ה ברכינו חנואל כאן קיד ע"ב (חמרת ישראל).